

Püspökök kinevezése és elmozdítása 1848-1849-ben

ADRIÁNYI GÁBOR

Született 1935-ben Nagykánizsán. Teológiai tanulmányait Budapesten, Rómában, Párizsban és Bécsben végezte. 1959-ben titokban pappá szentelték, 1963-ban teológiai doktorátust szerzett Rómában. 1971-től magántanár a Bonni Egyetem Katolikus Teológiai Karán, 1976 óta ugyanott tanészévezető tanár, az Egyháztörténeti Intézet igazgatója. A Varsói Katolikus Akadémia tiszteletbeli doktora. Legutóbbi írását 1998. 6. számunkban közzöltük.

Egyházzal kapcsolatos törvények

A reformkori országgyűlések megindulása óta (1825) egyre világosabbá vált, hogy Magyarország politikai jövőjét a liberálisok fogják meghatározni. Ez a nyugati mintára fogant liberalizmus nem korunk toleranciája volt, hanem a haladás ellenségének kikiáltott egyház elszánt ellenfele. Szószólói már 1843-ban parlamentáris többséghez jutottak, és követelték a katolikus egyházi kiváltságok eltörlését, a vallásfelekezetek közti egyenlőséget, az egyházi vagyon államosítását, ugyanakkor azonban az ún. placétum-jog fenntartását, azaz az állam korlátlan ellenőrzését minden pápai rendelkezés felett. Az egyház belátta az alkotmányos átalakulás szükségességét, de tartott is tőle, mert tudta, hogy ez alapjaiban fogja az egyház és állam viszonyát megváltoztatni. Küzdelemre mégsem tudta magát elszánni, mert erre a késő jozefinizmus hatásaként sem ereje nem volt, sem olyan hívőtáborral nem rendelkezett, amelyre támaszkodhatott volna. Ráadásul megritkult a püspöki kar is, a forradalmi átalakulások az egyházat felkészületlenül érték.

Az utolsó rendi országgyűlés Pozsonyban (1847-1848) már teljesen a liberálisok irányításával folyt. Az egyház hiába mondott le a papi tizedről, amelynek elmaradt kártérítése sok vidéki papot nyomorba döntött, a nyugati forradalmak hangulatában az országgyűlés öt nap leforgása alatt 1848. március 23-án a 3. törvénycikkben az új miniszteri közigazgatási rendszer alá rendelte az egyházzal kapcsolatos ügyintézkést is. Néhány nap múlva pedig megszületett a 20. törvénycikk, amely a vallásfelekezetek közti egyenlőség kimondásával megszüntette a katolikus vallás eddigi államvallás jellegét. A főpapok és az alsóházi egyházi követek hiába tiltakoztak az ellen, hogy a királyi főkegyúri jogokat ezentúl lényegében a minisztérium gyakorolja. A püspökök már március 20-án terjedelmes emlékiratban fordultak V. Ferdinánd királyhoz, amelyben hangsúlyozták, hogy az ún. főkegyúri jogok a királyt személy szerint illetik meg, és kérték egyúttal az üresedésben lévő püspökségek betöltését is. Az ország első és legfontosabb egyházi méltósága, a primási szék mellett az egri érsekség és még négy püspökség — a váci, a

székesfehérvári, a szepesi és a győri — is betöltetlen volt, ráadásul a rangidős kalocsai érsek, Nádasdy Ferenc kora miatt püspökkari feladatát már nem tudta ellátni.

A püspöki székek betöltése

A püspöki székek betöltése ügyében megindultak a tárgyalások. Korábban ezek úgy folytak, hogy a magyar Helytartótanács egyházi ügyosztálya érintkezésbe lépett vezető egyházi személyekkel, majd javaslatait a bécsi magyar Kancellárián keresztül a királyi kabinetiroda tudomására hozta. Ez azután érintkezésbe lépett a bécsi nunciussal. A nuncius a személyekre vonatkozóan természetesen információkat gyűjtött, Rómába is jelentéseket küldött, majd pedig a kabinetirodának jelezte Róma állásfoglalását. Csak miután közös megállapodás született, nevezte ki a király az új püspököt, akit azután a pápa egy úgynevezett konzisztóriumban megerősített (prekonizált).

Magyarországon az új minisztérium megalakulásával — 1848. április 7. — a Helytartótanács ügykörét a kultuszminisztérium, illetve annak egyházi ügyosztálya vette át. Eötvös József miniszter azonnal tárgyalásokba bocsátkozott Lonovics József csanádi, Scitovszky János pécsi és Hám János szatmári püspökkel. A tárgyalásokba természetesen még számosan bekapcsolódtak mind egyházi, mind állami részről, és az udvar is jelezte kívánságait. A magyar kormány Lonovicsot szerette volna primásnak, Bécs viszont Scitovszkyt. Végül is kompromisszum született: június 25-én V. Ferdinánd a szentéletű, de gyengekező Hámot nevezte ki primásnak — mindkét fél úgy vélte, nála könnyen célt lehet érni —, míg az egri érsekséget Lonovics, a székesfehérvári püspökséget Korner Antal győri kanonok, a Helytartótanács egyházi referense, a szepesi püspökséget Jekelfalusy Vince, esztergomi kanonok, ugyancsak helytartósági tanácsos, a Lonovics áthelyezésével megürült csanádi püspökséget pedig Horváth Mihály hatvani prépost, későbbi történetíró kapta. A váci és a győri püspökség egyelőre betöltetlen maradt. Úgy tűnik, hogy a kabinetiroda csak ezután értesítette a kinevezettekről a nunciust, mert Michaele Viale-Prelá a bíboros államtitkárt Rómában csak 1848. augusztus 1-jén tudta az új püspökökről informálni. Jelentésében többek között azt írta: „Sajnos csak most tudok Eminenciádnak pontos felvilágosítást adni arról az öt személyről, akiket Őfelsége az üresekben lévő öt püspökségre kinevezett. Hám valóban Isten szellemével van eltelve, mindenki szentnek tartja. Az egész püspöki kar örül kinevezésének... Monsignore Lonovics Rómában közismert, semmit sem tudnék kinevezése ellen felhozni. Hám biztosított róla, hogy Jekelfalusy jó szolgálatot tehet az egyháznak a kormányznál... Ami Horváth plébánost illeti, információkat szerezhettem róla a kalocsai érsektől Hámon keresztül. Ő meglehetősen fiatal, úgy 37 éves, több helyen volt plébános, ezeket váltogatta, majd Bécsben tanárkodott és az egyik Esterházy család támogatását nyerte el. Az utóbbi években liberális és progresszív nézeteket

Nunciusi jelentés

vett át. Mint képviselő a kormány bizalmát élvezi. Erkölcsi ellen, amennyire ismert, nincs kifogás. A püspöki kar általában nem nézi jó szemmel kinevezését — tette hozzá végül Hám —, ha azonban a Szentszék nem járulna hozzá kinevezéséhez, mivel a kánoni jog nem szól ellene, nagy kár származna a magyar egyháznak belőle, a jelenlegi kormánynak ugyanis alkalmat adna arra, hogy a klérus ellen harcot folytasson.”

Jelentés Horváth Mihályról

A nunciუსnak azonban Horváth Mihályról csakhamar újabb információk jutottak birtokába. 1848. augusztus 30-án már arról értesítette a Szentszék, hogy Scitovszkytól Horváthra vonatkozólag újabb, részletes tájékoztatást kapott. A püspök kifejtette, hogy „Horváth sajnos tele van modern politikai nézetekkel, azonkívül a magyar papság szokása ellenére egy papi gyűlésen elnökölt. Ezen az egyházi fegyelem különféle kérdéseit tárgyalták, különösképpen a papi nőtlenség eltörlését, hogy nem szükséges a papságnak egyházi ruhát hordani, valamint hogy a papság függetlenebb legyen a püspököktől”. Mint a nunciუსnak egy másik, augusztus 21-én kelt jelentéséből kiderül, a vádakkal kapcsolatban Bécsben magát Horváthot is meghallgatta.

Az alsópapság forrongása

A politikai élet forrongásával egyidejűleg nyugtalanság tört ki az alsópapság és a szerzetesek soraiban is. Sokan röpiratokban, illegális papi gyűléseken radikális „demokratikus” reformokat követeltek, így például a magyar nyelvű liturgia bevezetését, a nemzeti ruha engedélyezését, a cölibátus, a káptalanok és szerzetesrendek eltörlését, és a püspököknek a papság által, a plébánosoknak a hívek által történő választását. Ilyen gyűléseken vett részt Horváth Mihály is, és mint a radikális egyházi reform vezéregyénisége és Eötvös utóda a kultuszminiszteri székben csakhamar egy nemzeti egyház alapjait kívánta lerakni. Mint miniszter elsősorban az egyházi reform megvalósítását tűzte ki célul. Elképzeléseiről, lépéseiről a *Függetlenségi harc történetében* (3. kötet) maga is beszámolt. Az általa 1849. augusztus 20-ra egybehívott forradalmi egyházi közgyűlés a hadi események miatt ugyan már nem jöhetett létre, de Horváth kidolgozta ennek tervezetét. A közgyűlésnek évente egyszer kellett volna összejönnie. Egyharmada papokból, kétharmada világi hívekből állott volna. A papságban a felső klérust egyetlen püspök, egyetlen kanonok és egyetlen rendfőnök képviselte volna. A tervezet első pontja a papság és a katolikus iskolák fizetését kívánta rendezni olyképpen, hogy az állam a teljes egyházi vagyont kezelésbe veszi („commassatio”), és egy választott testületen keresztül intézi az egyház összes vagyoni ügyeit. A második programpont az egyház belső reformját érintette. Ez elsősorban az egyházfegyelemre és a szerzetesrendekre vonatkozott, és nem hagyott semmi kétséget afelől, hogy az ún. kikényszerített cölibátust, valamint a szerzetesrendeket, mint amelyek a kor követelményeivel és szellemével nem egyeznek meg, eltörlötte volna. Nem kétséges, hogy Horváth, aki a magyar katolikus egy-

Egyházi reformtervek

Róma halogató taktikája

ház teljes „demokratikus” átalakítását tartotta szem előtt, nem állt volna meg csak ezeknél a kívánságoknál, hanem a többi radikális követelménynek is érvényt szerzett volna — mint a püspökök választása a papok, a plébánosok választása a hívek által, az ún. „fölszeleges dolgok” mint káptalanok, zarándoklatok, körmenetek, pápi zsolozsma eltörlése. Ezek után érthető, hogy a Szentszék nem kívánta Horváth kinevezését megerősíteni, hanem a többi négy kinevezésével együtt húzta-halasztotta az ügyet, míg maguk a közbejövő események tették a döntést szükségtelemmé. Különben, hogy a vádak Horváth ellen nem voltak alaptalanok, bizonyítja, hogy később Genfben megnősült, és családot alapított.

A klérus meghasonlása

Közben a fejlemények a szabadságharcba torkolltak. A püspöki kar hiába próbált az udvar és a kormány között közvetíteni, végülis mindkét fél előtt kegyvesztett lett. Zichy Domokos veszprémi püspököt a kormány hazaárulás címén hivatalától megfosztotta, Hámot száműzte, Scitovszky ellen körözőlevelet adott ki. Míg az alsópap-ság teljesen a fegyveres harc oldalára állott, addig a püspöki kar meghasonlott. Egy része csatlakozott a Debrecenbe menekült kormányhoz, és kihirdette a trónfosztást, más része nem tudta aulikus beállítottságát megtagadni, és valahol meghúzódva várta a fejlemények kimenetelét. Ezek nem vártak sokat magukra.

Egyházpolitika a Bach-korszakban

Még le sem tette a fegyvert Görgey Világosnál, amikor a bécsi udvar és az új uralkodó, I. Ferenc József már a szabadságharcban állítólag kompromittált püspökök elmozdítását vette fontolóra. A kérdés 1849. július 3-án tartott minisztertanácson dőlt el. Alexander Bach belügyminiszter úgy látta, hogy mind egyházi, mind állampolitikai szempontból meg kell tisztítani a magyar katolikus egyházat olyan elemektől, amelyek mindkettőre nézve veszedelmesek. Az újonnan kinevezett püspökök ellen — Karner kivételével — súlyos vádakkal hozakodott elő, és követelte elmozdításukat. Hámot, aki 1849. február végén Bécsbe menekült, és az ottani kapucinus kolostorban húzta meg magát, július 17-én lemondatták. Helyébe már július 21-én Scitovszkyt nevezték ki.

Lemondásra kényszerített főpapok

Lonovicsot július 18-án fogták le, és december 13-ig, lemondásáig, előbb a pesti Újépületben, majd a budai kapucinus kolostorban tartották fogva. Ekkor az osztrák melki bencés, később a bécsi kapucinus kolostorba internálták, míg már halálos betegen 1867-ben kalocsai érsekké nem nevezték ki. Jekelfalusyt ugyancsak lemondásra kényszerítették, és tartózkodási helyéül egy osztrák vidéki, később egy bécsi kolostort jelöltek ki. 1867-ben Lonovicsal együtt őt is rehabilitálták: megkapta a székesfehérvári püspökséget. Horváth szerencsére elmenekült. Őt a haditörvényszék nemcsak halálra ítélte, hanem képletesen fel is akasztotta. A Szentszék ezeknek a lemondásoknak az önkéntességében kételkedett, de mivel a pápai megerősítést nem mondták ki, nem látott nehézséget abban, hogy a bécsi udvar döntését elfogadja. A kormány Esterházy Móric szentszéki követ közvetítésével Antonelli

államtitkárral abban egyezett meg, hogy mivel a prezentációs iratokat nem terjesztették a Szentszék elé, a kinevezéseket nem tekintik megtörténtnek.

Letartóztatott főpapok

Haynau katonai törvényszéke azonban nem maradt meg a kinevezett, de még meg nem erősített püspökök elmozdításánál. 1849. augusztus 20-án Rudnyánszky József besztercebányai püspököt is lefogták, és hiába gyűjtött az egyházmegye húszezer aláírást szabadon bocsátása érdekében, hivatalától megfosztották, és hat évi kufsteini várfogságra ítélték. Miután püspökségéről lemondott, büntetését elengedték. Leményi János fogarasi püspökre is hasonló sors, latartóztatás és hivatalvesztés várt. A legirgalmatlanabb módon Bémer László nagyváradi püspökkel járt el Haynau. Megígérte neki, hogy lemondása esetén minden további eljárást megszüntetnek ellene. Amikor megtette, még aznap lefogták, és Pesten 1850. március 5-én kötél általi halálra ítélték, amit Haynau nagy kegyesen húsz évi várfogságra módosított. Amikor Bémer az osztrák lanzensdorfi fogságban 1855-ben megvakult, megengedték, hogy Ungvárra vonulhasson vissza.

Vatikáni tiltakozások

A Szentszék ezeket a tényeket természetesen nem nézhette telenül. Viale-Prelá nuncius állandóan tárgyalt a kultuszminiszterrel, Leo Thun gróffal, Scitovszkyval és magával Felix Schwarzenberg miniszterelnökkel is. Öt francia nyelvű memorandumot nyújtott át a kormányzónak, minden egyes püspök ügyében külön is tiltakozott, és a bíboros államtitkárt lépéseiről számtalan jelentésben tájékoztatta. Fő érve a kormánnyal szemben az volt, hogy amint a püspöki méltóság isteni és nem világi eredetű, úgy azt a hatóság meg sem szüntetheti. A püspökök kinevezése vagy elmozdítása kizárólag a legfőbb pásztor, a pápa hatáskörébe tartozik. Rudnyánszky ügyében 1849. szeptember 26-án, Lonovics érdekében november 26-án, Leményi érdekében 1850. január 15-én, Bémer ügyében március 9-én és 11-én terjedelmes iratokban fordult a miniszterelnökhöz. Az igazságosság, a Szentatya és minden, ami szent nevében kérte a kormányt, hogy ne fossza meg a főpásztorokat hivataluktól. Bémer ügyében ezt is írta: „Az ítélet annak ismeretében, milyen megállapodás jött létre Scitovszky és Haynau között, illetve hogy ez neki milyen ígéretet tett, teljesen meglepetésszerűen jött létre. Az egyház ilyen ítélet láttán csak sírni tud, a Szentatyát pedig mélyen sérti. Egy püspököt ítélnék becstelen kötél általi halálra, és ezt az ítéletet egy másik büntetésre változtatják, amely még szégyenteljesebb, mint az előző, amit a katonai törvényszék hozott. Felpanaszolom, hogy ezáltal az egyházra és a püspöki méltóságra szégyent hoztak, felpanaszolom az okozott botrányt és azt a sajnálatos, kedvezőtlen benyomást, amit ez a szégyenteljes ítélet a magyar katolikus hívekre, az egész Birodalomra, sőt még Németországra is gyakorolni fog. A megkegyelmezés, higgye meg, herceg, éppúgy a vallás, mint az egész birodalom érdeke.”

De hiába volt minden. Schwarzenberg a nuncius tiltakozásait írásos válasz nélkül hagyta, szóban pedig kitartott álláspontja mellett, hogy tudniillik az inkriminált püspököket hivatalukból el kell távolítani. Megígérte viszont, hogy az ügyben majd egy dokumentumban fordul a Szentszékhez. Az emlékirat meg is érkezett Gaetába, ahová IX. Piusz pápa a római forradalom elől menekült. Ennek ismeretében született meg a Szentszék döntése. Antonelli államtitkár erre vonatkozó leiratában dicsérte a nuncius eljárását az egyház jogainak védelmében, amely a Szentatya teljes egyetértésével találkozott, de közölte, hogy a lemondásokba bele kell nyugodni. Az új magyar prímás Scitovszky pedig 1850. április 17-én köszönte meg a nuncius fáradozásait.

Miért fogadta el a pápa a főpapok lemondását, elmozdítását, bár meg volt győződve azok törvényteleniségéről? Azért, mert a pápai állam visszaállításához, illetve annak stabilizációjához a bécsi udvar jóindulatára feltétlen szüksége volt. Így bukott el 1849-1850-ben — mint annyiszor előbb és utóbb a magyar történelemben — a „nagy nemzetközi politikán” egy teljesen nemzeti magyar ügy.

Simone Weil

**Ami személyes,
és ami szent**

Megjelent

SIMONE WEIL
***Ami személyes,
és ami szent***

Ára: 790,— Ft

Kapható és megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban
1053 Bp., Kossuth L. u. 1. Tel.: 317-7246, fax: 317-7682

Karácsonyra várható:

SIMONE WEIL:
Szerencsétlenség és istenszeretet